

Ivacs Ágnes: Amikor elkezdtem olvasni a könyvet, nem értettem, hogy a szerző mit akarhat velem. Átszenvedtem magamat az elején, aztán rájöttem a poénokra, és utána nagyon olvastam, sőt vártam az újabb és újabb fordulatokat.

Kurdy Fehér János: Ha egyszerűen könyvként üti fel az ember, akkor egy novellafüzér, méghozzá abban az értelemben, hogy az egyes novellákat összeköti egy felső réteg. Ez a felső réteg, amiben különböző történetek, leírások, emlékek jönnek elő egymás után. Törédékessége ellenére egészben lehet elolvasni, van

egy nagyon szép íve. Nagyon sokfajta szövegtípus van egymás mellett, de amikor elkezded olvasni, kirajzolódik egy történetet és ez a történet valamilyen képpel magát a leletet idézi meg. Tehát a felső réteg adja ki a leletet, a szövegek nézőpontja, ami egyfajta meditációs szőnyeg, ha élhetünk ezzel a hasonlattal.

Tillmann J. A.: Mint minden leletet, ezt is bárhol el lehet kezdeni szemrevételezni, akár a közepén, de a könyvnek valahol el kellett kezdődnie, ezért gondoltam: legyen ez a hang. Van benne elég sok valódi szöveglelet is; ezek levelek, amelyek különböző időrétegekből kerültek elő. Egy részük még a kézzel írott hagyományos levelezés korából való, aztán vannak különböző elektronikus korszakokból származóak is. Vannak aztán számosan olyan leletek, amelyek egy majdani feltárás során kerülnek elő a lehetőségek tájairól. A lelet egy dupla fenekű szó. Nagyon szeretem a két értelmét: egyrészt, hogy az ember valamit tárgyilag lel, rátalál. Másrészt, hogy fellel magában vagy másban, vagy a lehetőségek közül rálel valamire. Ennek a két értelemnek az erőterében épült ki ez a könyv. Ezeknek a leleteknek felfedezése, feltárása, ill. többé-kevésbé részletes leírása, az eszközök használati módjának, működtetőinek világa, antropológiája alkotja a könyvet.

IÁ: Ha az ember az első részt lassan újraolvassa, kicsit úgy érzi, mintha egy Eco vagy egy Borges regényben lenne.

AZ ÉLET, EGY KULTÚRA VALAMELYES TELJESSÉGE – A LA-DOMI LELETRŐL^{1*}

Tillmann J. A.-val Kurdy Fehér János, Ivacs Ágnes és Tölgyes László beszélget

TJA: Kedves a szívemnek, hogy ilyen szerzőket említesz. Borges, illetve sci-fiken nőttem föl – egyébként magyarul először Borges is a Kozmosz könyvek sci-fi-sorozatában jelent meg –, s ettől van az időnek számomra ilyen távlata. De körülöttünk is vannak ilyen időtávlatok, ami a napjainkat 80 sajátos megvilágításba helyezi, s amit egyébként nem nagyon szoktunk érzékelni. Az egyik ilyen, a *Deep Time* projekt az Egyesült Államokban készül; egy tízezer évig működőképes jelrendszer létrehozása annak érdekében, hogy a legnagyobb atomtemető köré egy egyértelmű jelrendszert állítson. Milliárdos költségvetésből kell nyilvánvalóvá tennie bármilyen értelmes lény számára, hogy nem jó oda menni. Erre létrehoztak egy kutatócsoportot és rövid idő alatt kiderült, hogy a probléma nagyon súlyos, mert egy-két ezer éven túlmenően érvényesen senki nem tud semmit mondani arról, hogy milyen jelek lesznek értelmezhetőek, illetve hogy milyen lesz az a civilizáció, ha lesz, amelyik akkor élni fog és ezeket a jeleket értelmezi. Ha kirakják a sugárveszély mai jelét, akkor esetleg azt gondolják, hogy ott egy pipacsmező volt egy régi kultúrában, vagy a jeleket céltáblának használták...

TL: A hasadó anyagok bomlanak le addigra?

TJA: A legveszélyesebbeknek tízezer év a felezési ideje. Bájos epizódja ennek a történetnek, hogy két verzióval számol a kultúrával kapcsolatban: vagy véget ér az USA kultúrája, vagy pedig örökké tart – ez a változat a *U. S. Forever* munkacímet kapta....

IÁ: Ezek szerint a kultúrában olyan törést feltételeznek, ami a folyamatosságot lehetetlenné teszi, mint ahogy azt is, hogy a jeleket újraírják, vagy átfogalmazzák.

TJA: Igen, sőt a másik ilyen távlatban készült projektum, a *Long Now* esetében is számolnak mindkét eshetőséggel, de megpróbálnak saját maguk folytonosságot biztosítani. Még hozzá úgy, hogy a *Clock of the Long Now*, a tízezer évre készült óramű száz évenként történő „felhúzásával” egy évszázadonként ismétlődő, zenével stb. övezett szertartást is meg akarnak honosítani. Bizonyára közrejátszott ebben az, hogy a *Long Now Foundation* tagjai között ott van Brian Eno is...

KFJ: Ami megfogott és rávett, hogy elolvassam többször is a könyvet az, hogy miként is lehet erről a világról elmondani azt, hogy itt valójában mi van? Egyrészt megyünk vissza a múltba, másrészt előre egy olyan jövőbe, amely mögött még előrébb van egy másik jövő, és onnan tekintünk vissza, tehát egy időutazás folyamatosan bele van építve a szövegbe. Ez visszatükrözi azt a

valóságot, amiben benne élek, hiszen egy olyasfajta időszaknak vagyunk az tanúi, létezői, amelyben tízévente átalakul egy csomó, a fizikai létezésre, egymás érzékelésére vonatkozó dolog és megváltoztatják, ha nem is lényegében, de a sejtések szintjén és rálátásokban a viszonyainkat. Megdöbentem azon is, hogy ilyen jövő és múlt közé ékelt szövegben, például a teljesen fikcionális dolgok és a pusztá valóság milyen jól kiégészítik és felerősítik egymást.

TJA: A nagyon régi, leletszerűen előkerült szövegekben mindig azt találtam lenyűgözőnek, hogy nagyon sokféle, a legbanálisabb adásvételi szerződésektől a nagyon kifinomult szakrális költészetig terjedően mindenféle műfajok előfordulnak. Valami ilyesmi volt előttem, amikor ezt a feltárást mintegy húsz éve elkezdtem.

KFJ: De ebből a szövegből egy korrajz is kivehető, aminek némiképpen az elődje az a két interjúkötet, amit a Monory M. Andrással készítettél, s ahol tudósok, írók, filozófusok, közgazdászok szólaltak meg. Ez a fajta teljességre törekvés, vagy legalábbis a sokfajta horizont ennek a könyvnek is a sajátja.

TJA: Az *Ezredvégi beszélgetések* és az *Ezred kezdet* a leletek feltáráásával párhuzamosan készültek, de a sorozat esetében a teljesség nem volt cél. A *Ladomi lelet* esetében kísértett annak lehetősége, hogy kirajzolódhat belőle az élet, egy kultúra valamelyes teljessége. Nem valamiféle folyamatos panoráma, hanem éppenséggel számos töredék egymásmellettsége révén. Végtere is töredék éppen töredék voltával mutat valami egésze.

KFJ: A könyv egy meghatározó része a jövőből visszatekintve mutatja annak lehetőségét, hogy milyen intézmények, készülékek, létesítmények fogják az emberi kultúrát hordozni; milyen körülmények között fogunk létezni.

TJA: Megpróbáltam egy leendő, távolabbi jövő szemszögéből nézni, látni azokat a dolgokat, amik körülvesznek bennünket, s magunkat ezek közepette. Jóllehet a gyorsulás, amiben élünk, egyre inkább a jelen pillanatszerűségéhez köt bennünket, de amikor kicsit kijózanodunk, más időtávlatok is képbe kerülnek. Így merül föl a kérdés, hogy milyen is lesz egy olyan holnap utáni világ, amikor már a holnap is régvolt előttje lesz egy távoli jövőnek... Ez néha nagyon konkrét formákat ölt; pár éve levelezőlistákon cirkulált egy állítólagos CIA jelentés arról, hogy 2300-ban mindenki kínaiul fog beszélni

és muzulmán lesz. Ami ugyan abszurd első hallásra, de korántsem valószínűtlen. Szorokin is ilyesmit gondolhat, mivel *Kékháj* című, 2050-ben Szibériában játszódó regényében már egy orosz-kínai keveréknyelvet használnak, és borítón kínai-orosz szöszedet segít a megértésben...

82 Tölgyes László: Hogyan írhat valaki a jövőből visszatekintve, aki maga is még a későújkor neonomád lakója? Ugyan nagyon ironikusan írod le a mai társadalmat, de mennyire tudhatja valaki a saját hajánál fogva, mint Münchhausen báró, kihúzni magát abból a világból, amelyben él?

TJA: Ez ugyan nem egy tudományos munka, de felfogható ironikus tudományként is. Számomra többszörösen megtört perspektívából adódtak ezek a jövőre vonatkozó sejtések és tárgyyszerű leírások. Természetesen nem gondolom, hogy idővel - amennyiben ezt a nyelvet sok év múltán még érteni fogja valaki - nem lesz sajátosan avított aurája, de nem lesz egykönnyen azonosítható valamely korszak, vagy szubkultúra nyelvhasználatával.

IÁ: Az egész kötetre a nyelvújítás jellemző. Nagyon találó kifejezések vannak benne, nyelvtanilag korrekt, de nem tudományos, hanem inkább költői szövegek, de ilyeneket nem használnak.

TJA: Azon voltam, hogy olyan nyelvezetet találjak ezeknek a leleteknek a leírásához, amelyek x év múlva is működőképesek. Persze senki sem lehet biztos abban, legyen akár a költők költője, hogy az évek multával és a nyelv változásával ez valóban működőképes marad. Mindenesetre a koncepciónak része volt a nyelv eltolása egy másik idősíkba. Gyakran hagyatkoztam az alliterálásra, a szó eleji egybehangzásra. Később derült ki számomra, hogy a költészet ősi formái is ezzel éltek. De a nyelv kérdéséhez az is hozzátartozik, hogy kétnyelvű vagyok, ezért a nyelvek dallama iránt egy kicsit erősebb az érzékenységem.

IÁ: Mi ez a másik nyelv?

TJA: A németben is *von Haus aus* otthon vagyok. A két különböző nyelv hangzása miatt erősebben hallok bizonyos frekvenciákat, ritmusokat, dallamokat a magyarból, és ezeket jobban hagytam hatni.

KFJ: Amikor olvassuk *A Ladomi leletet*, ez a ritmus és dallam szinte mondatról mondatra visz előre. A költői szövegek mellett pedig nagyon érdekes új prózai kísérletet olvashatunk, ami egyszerre értekező próza, költészet és leírás.

TJA: Éppen az egyetemről jöttem ide, ahol Heidegger gondolkodásáról és nyelvezetéről beszéltem. Húszas éveimben az ő gondolkodása és az a mód, ahogyan nyelvben gondolkodik, számomra reveláció volt. Borges volt rám még ilyen hatással, akit legalább annyira tartok gondolkodónak, filozófusnak, mint írónak, és aki elképesztően erős képvilágban formálja meg a

gondolatait, illetve veti fel azokat a problémákat, amelyek foglalkoztatják. Ilyen például *A bábeli könyvtár*, amiben a könyvmédium, az információ túl-
 áradásának problematikája „vizualizálja”. Természetesen ezt a szót még nem
 használta, mert akkor még nem létezett. Szavakat fejlesztünk, mert
 az élet fejlődik és a nyelv is.

KFJ: A könyvben olyan szótalálmányok, illetve leletek fordulnak elő,
 mint például a „Balatonszöszmös”, a „rémjelen”, a „tövistenger”, a „nyom-
 dokhomok” és a többi...

TJA: Ezek egy része tényleg lelet: gyermeki nyelvi lelemények, a gye-
 rekeim tárták fel ezeket a szavakat. 4-5 éves koráig egy gyerek még
 nincsen benne abban a nyelvi konvencióban, amiben mi már régen
 benne vagyunk. Viszont már sejti, ismeri a szavait, de szabadabban
 kezeli a nyelvet, ami néha lenyűgöző leleményekre vezet.

KFJ: S ha már a költői nyelvénél tartunk: van egy rész a *Személymások*
 fejezetben: „a mélykék ég alatt / én vagyok és te vagy. / mások nincse-
 nek. / akiket annak vélsz, / mint te és én vannak: / másra és magukra
 eszmélnek, / jönnek, mennek, majd elmúlnak.” A könyvben egymás
 mellett szólal meg a költészet, a leírások nyelve és a filozófia nyelve.
 Hogyan lehet ezt a sok lovat egy gyeplővel megtartani?

TJA: Nagyon sokféle nyelvet beszélünk; olyan kultúrában élünk, amiben
 különbözőképpen szakosodott nyelvhasználatok, diskurzusok vannak,
 és én is beszélek ezek közül jónéhányat. Ez felveti annak kérdését, hogy
 ezt a sokféleséget hogyan tudjuk kezelni. És hogyan tudom azt a soka-
 ságot, ami részint körülöttem, részint bennem van, formába szervezni?
 Ezt a sokféleséget regényekben szokták összeszervezni, mindenféle tör-
 téneti szál, epizód, téma, beszédmód révén. Nem lévén ebben érdekelt,
 az foglalkoztatott, hogy lehet-e olyan formát találni, ahol nem oltják ki
 egymást, hanem az egymásmellettség legyezőforma létmódjába rendez-
 ződnek. Olyan legyezőre gondolva, amelynek minden lapja különálló,
 de mégis összefogott, ugyanakkor elég határozott formát rajzol ki, mi-
 közben mindegyiknek más és más lehet színezete. Ily módon az eltérő, egymás
 melletti megszólalásmódok érzékletesen különböznek, ugyanakkor van vala-
 miféle összhangzása is ezeknek a nagyon széttartó szövegeknek.

A regény modern fejlemény, ez pedig egyszerre archaikusabb és
 „futurisztikusabb” forma.

TL: Tekinthejtük ezt egy önéletrírásnak is egyben? A könyv második fele na-
 gyon erre utal. Persze a vége, a szótár ellökte ezt a fajta értelmezést, de erő-
 teljesen átjött a szerző személyes jelenléte is.

TJA: Természetesen vannak önéletrajzi elemei, de nem gondolnám, hogy önéletrajzi írás. Egy nyelvtudós barátném mondta erről, hogy ami személyes benne, az is el van emelve egy személyfelettibe, és ez nekem nagyon megnyugtató volt. Nem a személyiséget akartam kiábrázolni.

84 **KFJ:** A sokféleség mellett viszont a gondolati rendszerében, a nyelvi-ségében egy jó adag irónia is van.

TJA: Természetesen. Olyan mértékben hozzánk tartozik az irónia, hogy ha nem lenne, belehalnánk. Hoffmannsthal Hugónak van egy klasszikus megfogalmazása arról, hogy az egymásmellettiségek hogyan oltják ki, hogyan értelmezik át egymást. Ami körülvesz minket az elképesztő; és ez a hallatlan, egymást kölcsönösen kétségbe vonó, felülhabzó és alulmúló sokféleség csak egy arányos megközelítésben élhető túl, és ábrázolható.

IÁ: Egy kritika pont az iróniát vetette a szemedre, illetve hogy könnyebben és jobban érthető lenne a könyv az irónia és a nyelvi rafinéria nélkül...

TJA: Irónia nélkül halott tetem lenne, vagy az se. Az értehetőség számonkérése meg abból eredhet, hogy eléggé kilóg a konvencionális szövegtípusokból és értelmezési sémákból, s persze a nyelvezete is erősen eltér attól, ami ma közkeletű az irodalmi és egyéb közegekben.

IÁ: A korábbi írásaidhoz képest is kilóg.

TJA: Többnyire értekező, illetve esszéisztikus szövegeket írtam, régebben publicisztikákat is, azok meghatározott műfaji keretekben működtek. Ennek a könyvnek pedig éppen az volt az egyik kihívása számomra, hogy hogyan lehet felülhaladni ezeket a műfaji kereteket úgy, hogy közben persze integrálok is ezt-azt.

IÁ: A kötetben van egy lista azokról a könyvekről, amiket a ladomiak hátrahagytak, nem létező könyvek jegyzéke, amit a Kelet-Bábeli könyvtár karto-tékai közt találtak. Mit szólnál ahhoz, ha mondjuk ezer év múlva, amikor már nem lenne irónia, valaki a kezébe venné a könyvedet és totálisan képtelen lenne arra, hogy fogja ennek az ironikus szemléletmódját, és halál komolyan venné ezt az egészet.

TJA: Nem tudom, lehetséges-e ennek halál komoly olvasata, én még nem kísérleteztem ezzel.

IÁ: Tegyük fel akkor - most gonosz leszek -, hogy lefordítja valaki egy idegen nyelvre és ott kicsit másképp viszonyulnak hozzá. Hogyan fogják értelmezni?

TJA: Attól tartok, hogy ezt a könyvet nem lehet lefordítani semmilyen nyelvre. Sajnos. Újra lehetne írni, ráhangolódva bizonyos nyelvi zeneiségre,

illetve szellemi szálakra, amik benne vannak. De ez olyan mértékben hűs-vér, és hangilag a magyar nyelvvel olyan szimbiózisban van, hogy nem lehet...

KFJ: Eddig mi beszéltünk a műről, most a szerző visszakérdez, hogy tényleg jól értjük-e?

85

TJA: Az a kérdésem, hogy olvasóként mennyiben érdekes rátalálni valamire, ami eddig nem volt? Mert manapság, amikor az újdonság felhozatala elég folyamatos, és bizonyos fokig egynemű; két irányból kapunk nagyon váratlan és érdekes újdonságokat: Vagy feltalálnak valami nagyon új, színes-szagos és látványos dolgot, vagy pedig előkerül valahonnan a föld mélyéről, vagy a tenger alól valami nagyon régi.

TL: Odaadtam egy *dj* kollégámnak a könyvet, aki rögvést a közepén nyitotta ki, alig lehetett kiszedni a kezéből, nagyon tetszett neki a leveles rész. Majd egy hölgynek is, aki viszont pont az elején kezdte el, és csaknem eldobta, de aztán erőt vett magán és szintén olvasni kezdte, ugrált a könyvben, és legjobban a szótár jött be számára. Azt mondta, ha legközelebb megkaphatná, akkor végig is olvasná.

KFJ: A könyvet egy szótár zárja le, ami egyrészt visszautal azokra a fogalmakra, amelyeket *A Ladomi lelet*ben előzőleg olvashattunk, másrészt szinte attól függetlenül, hogy ha jól olvastam, más egyéb fogalmakat is megad. Ilyen tekintetben önálló rész is.

TJA: Ezek egy tengeri nagyszótárnak a töredékei, amelyek abból az időből származnak, amikor a magyar nyelv tere már összeért a tengerrel...

TL: Valójában ez egy fake szótár! És amit még nem mondtunk: a fül-szöveg egy wikipédia szócikk, amire én rákerestem – persze (minő meglepetés) nem is létezik. Nem akartál csinálni *A Ladomi leletről* egy fake, de mégis működő wikipédiát?

TJA: Gondoltam ilyen médiahekkre, amiben benne van egy „népművészeti” mozgalom lehetősége; rátelepíteni a wikipédiára a meglevő anyagot, aztán szabad feltárássra, fejlesztésre meghívni azokat, akik kedvet éreznek ehhez...

Új Forrás 2013/8 – Az élet, egy kultúra valamelyes teljessége – A Ladomi leletről
Tillmann J. A.–val Kurdy Fehér János, Ivacs Ágnes és Tölgyes László beszélget